

MARJAANA NIEMI
TANJA VAHTIKARI

YLIRAJAISTEN YHTEYKSIEN SUOMALAINEN KAUPUNKI

Suomalaiskaupungit ovat hakeneet eurooppalaisesta kaupunkiyhteistyöstä vahvistusta kaupunki-identiteetilleen. Esimerkiksi kaupunkien asiantuntijat ovat saaneet ylijalaisesta yhteistyöstä tarpeellista vertaistukea etsiessään vastauksia kaupunkiyhteiskunnan haasteisiin. Kaupunkilaisten ryhmille taas ylijalainen vuorovaikutus on tarjonnut toimintamalleja ja argumentteja, joiden avulla asukkaat ovat saaneet oman ääneensä kuuluviin kaupunkiyhteisössä. Samalla suomalaiset kaupunkitoimijat ovat omalta osaltaan osallistuneet eurooppalaisten kaupunkien tehtäväkentän, kaupunkielämän ja kaupunkilaisuuden määrittelyyn. Pohdimme tässä luvussa suomalaisten kaupunkien, kaupunkiyhteisöjen ja kaupunkilaisuuden muovautumista näissä ylijalaisissa prosesseissa.

YHTEISKUNTAA EI VOIDA ymmärtää tuntematta kaupunkeja. Kaupunkien taloudellinen, poliittinen ja sosiaalinen merkitys on kuitenkin vaihdellut aikakaudesta ja paikasta toiseen, ja esimerkiksi kansallismaitioiden voittokulku 1900-luvulla sai monet ennustamaan kaupunkien aseman hiipumista. Kun keskiajan autonomisia kaupunkeja ihailleen sosiologi Max Weberin teos *Die Stadt* julkaistiin englanniksi vuonna 1958, teoksen toimittajat päättivät esipuheensa pessimistiseen tulevaisuuden-

kuvaan. Vaikka kaupungit kasvoivat koko ajan, valtio näytti ohittavan kaupungit kaikkialla. Weberin arvostamista kaupunkien piirteistä – vaikutusvallasta, itsenäisyydestä ja moraalisesta rohkeudesta – ei toimittajien mielestä ollut jäljellä kuin muisto: ”Kaupunkien aikakausi näyttää päättyneen”.¹ Kun Weberin teoksen suomennos julkaistiin vuonna 1992, toimittajalla ei ollut syytä samanlaiseen pessimismiin.² Kaupungit olivat taas astuneet esiin valtioiden varjosta.

Kaupunkien asemaa ja yhteistyötä ovat viimeisten vuosikymmenten aikana vahvistaneet monet yhteen kietoutuneet syyt. Kaupunkien on ollut mahdollista kasvattaa rooliaan, kun valtioiden kyky säännellä ja hallita sisäisiä asioitaan on globalisaation myötä heikentynyt. Kaupungeista on myös tullut yhä selvemmin valtioiden välisen kilpailun tapahtumapaikkoja, ja tämä kehitys on osaltaan nostanut monet kaupungit tärkeiksi toimijoiksi kansainvälisillä areenoilla.³ Erityisesti suurimmat metropolit ovat saavuttaneet vaikutusvaltaa globaalissa päätöksenteossa: ne toimivat maailmantalouden solmukohtina ja osallistuvat yhdessä maailmanlaajuisten ongelmien, kuten ilmastonmuutoksen, ratkaisemiseen.⁴ Suurkaupunkien yhteistyötä ja kasvavaa kansainvälistä roolia on viime vuosina tutkittu runsaasti eri tieteenaloilla, ja ilmiötä on analysoitu uusien käsitteiden, kuten kaupunkidiplomatian, kautta.⁵ Vähemmälle huomiolle tutkimuksessa ovat jääneet keski-suuret ja pienet kaupungit, joissa suuri osa kaupunkilaisista edelleen elää. Myös monet näistä kaupungeista ovat kohdanneet paitsi suuria haasteita myös uusia mahdollisuuksia tehdä yhteistyötä ja olla mukana määrittelemässä keskeisiä kysymyksiä niin paikallisella, kansallisella kuin kansainväliselläkin tasolla.⁶

Verrattain vähän on myös tutkimuksia, joissa kaupunkien välistä yhteistyötä olisi analysoitu pitkällä aikavälillä, 1800-luvulta 2000-luvulle.⁷ Nykypäivän vahvoja kaupunkiverkostoja on kuitenkin vaikea ymmärtää,

1 Martindale & Neuwirth 1958, 62: “The age of the city seems to be at an end.”

2 Hietaniemi 1992.

3 Moisio 2018; Le Galès 2002, 4.

4 Globaalien ongelmien ratkaisusta, ks. esim. C40 Cities Climate Leadership Group, Global Covenant of Mayors for Climate and Energy, Solidarity Cities. <https://www.c40.org/>, <https://www.globalcovenantofmayors.org/>, <https://solidaritycities.eu/>.

5 Bouteligier 2013; Curtis & Acuto 2018; ks. myös Sassen 1991.

6 Niemi 2001; Hanell & Neubauer 2005, 3–4, 13–18; Le Galès 2002, 5–8.

7 Kaupunkien ja kaupunkilaisten yllirajaisen vuorovaikutuksen tutkimus on keskittynyt yleensä suhteellisen lyhyisiin periodeihin. Suomessa eniten tutkimusta on 1800-luvun jälkipuoliskosta ja 1900-luvun alusta. Ks. esim. Hietala 1987; 1992; Niemi 1992; 2016; Syrjämaa 2017; Tunturi ym. 2017; Kolbe 2019. Kansainvälisestä tutkimuksesta ks. esim. Kenny ym. (toim.) 2015; Gantner ym. (toim.) 2020.

ellei tunneta kaupunkien ja kaupunkilaisten pitkään jatkunutta ylijarajaista yhteistyötä sekä sen jatkuvuuksia ja murroksia.⁸ Edellytykset kaupunkien ja kaupunkilaisten kasvavalle ylijarajaiselle yhteistyölle paranivat Euroopassa 1800-luvun puolivälin vaiheilla, kun erilaiset kaupunkireformit selkeyttivät kaupunkien hallintoa ja taloudenpitoa. Yhtä merkityksellisiä yhteistyön paranemiselle olivat monet tiedonkulun ja liikkumisen murrokset, jotka toivat kaupungit lähemmäs toisiaan.⁹ Tästä murrosajasta lähtien yhteistyön ja vuorovaikutuksen tarve on säilynyt vahvana läpi erilaisten vaiheiden, ja kaupungit ovat yhdessä olleet määrittelemässä niin omaa toimialaansa kuin kaupunkilaisuuttakin. Samalla jokainen kaupunki on tehnyt myös omanlaisiaan ratkaisuja kansainvälisten, kansallisten ja paikallisten voimien vuorovaikutuksen tuloksena.¹⁰

Kaupunkien yhteistyötä ja roolia ylijarajaisissa sosiaalisissa, poliittisissa, kulttuurisissa ja taloudellisissa prosesseissa voi tutkia hyvin monella tavalla. Aluksi on päätettävä se, tarkastellaanko kaupunkia kapeasti kaupunkiorganisaationa vai laajemmin kaupunkilaisten yhteisönä. Tässä luvussa olemme valinneet keskitien: tarkastelemme sitä, miten suomalaiset kaupunkiorganisaatiot yhdessä muiden kaupunkitoimijoiden kanssa ovat ylittäneet rajojaan ja kurottautuneet kansallisille tai kansainvälisille kentille. Ymmärrämme siis kaupungit moninaiseksi, erilaisista toimijuuksista koostuvaksi joukoksi.¹¹ Lisäksi analysoimme, miten yhteistyö yli rajojen on muokannut kaupunkeja, kaupunkiyhteisöjä ja kaupunkilaisuutta. Kaupunkien vuorovaikutus ja liittoutuminen sekä asiantuntijoiden ja kaupunkilaisten ylijarajainen yhteistyö ovat saaneet hyvin erilaisia muotoja, ja yhteistyö on vaikuttanut merkittäväällä tavalla siihen, minkälaisia kaupungeista ja kaupunkielämästä on tullut meillä ja muualla.

Kaupunkejakin on mahdollista tutkia kansallisista lähtökohdista, ja myös kaupunkihistorian piirissä on keskusteltu metodologisesta nationalismista tutkimusnäkökulmia rajoittavana tekijänä.¹² Jo pidemmän aikaa kaupunkihistorioitsijat ovat käyttäneet vertailua työkaluna kansallisten tutkimusasetelmien purkamiseen. Vaikka kansalliset kehykset vaikuttavat usein vertailun kehysten valintaan – kun vaikkapa verrataan keskenään suomalaista ja ruotsalaista kaupunkia – on vertailuun samaan aikaan ra-

8 Ewen & Hebbert 2007, 327.

9 Niemi 1999, 15–16; Kolbe 2019.

10 Ks. esim. Gantner ym. (toim.) 2020.

11 Ks. myös Vahtikari ym. 2019.

12 Ks. esim. Diefendorf & Ward 2014.

kennettu sisään historiantutkimuksen metodologista nationalismia kyseenalaistava ylijäräinen ulottuvuus. ”Ylijäräinen” analyttisena kategoriana tuntuu soveltuvan erityisen hyvin kaupunkien historiaan. Klassinen ja tärkeä esimerkki, johon emme kuitenkaan tässä luvussa syvenny, on kaupunkeihin ja pois kaupungeista eri aikoina suuntautunut siirtolaisuus sekä sen seurauksena syntynyt kaupunkien monikulttuurisuus.¹³ Ylijäräisyyden merkitys kaupungeille on kuitenkin huomattavasti siirtolaisuutta laajempi ja moninaisempi ilmiö. Vaikka tässä luvussa keskitymmekin kansallisten rajojen ylittämisen merkitykseen suomalaisille kaupungeille 1800-luvulta lähtien, kulkee tekstissä tärkeänä juonteena mukana paikallisten, alueellisten ja kansallisten toimijoiden ja prosessien keskeinen merkitys kaupunkien muovautumisessa. Näemme, että edellä mainitut eri spatiaaliset tasot ovat usein täydentäneet toisiaan.

Kaupunkien yhteistyön ja vuorovaikutuksen kehityksessä on usein erotettu kolme noin 50 vuoden jaksoa: 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun alkuun, 1910-luvulta toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan ja 1970-luvulta nykypäivään.¹⁴ Tässä luvussa tarkastelemme suomalaisia kaupunkeja kansallisen ja ylijäräisen yhteistyön ja vuorovaikutuksen kontekstissa näiden kolmen vaiheen aikana. Periodisointi toimii suuntaa antavana jäsentelyn välineenä; periodit eivät ole selvärajaisia, vaan ne liittyyvät toisiinsa.

Kaupunkiyhteistyö oli 1800-luvun jälkipuoliskolta 1900-luvun alkuun useimmiten vapaamuotoista ja välittömistä käytännön tarpeista nousevaa, ja yhteistyösuhteita olivat rakentamassa niin päätöksentekijät, asiantuntijat, yritykset kuin yhteisötkin. Tätä ajanjaksoa käsittelemme tarkastelemalla ensin sitä, miten Suomi 1800-luvun kuluessa vähitellen integroitui eurooppalaisten kaupunkitoimijoiden verkostoihin. Toiseksi pohdimme, miten kaupungit ja kaupunkien asiantuntijat hyödynsivät kansainvälisiä yhteyksiään vastatessaan nopean kaupungistumisen mukanaan tuomiin yhteiskunnallisiin haasteisiin ja ongelmiin.

Toisen kaupunkiyhteistyön jakson katsotaan alkaneen Euroopassa aivan ensimmäisen maailmansodan kynnyksellä. Vanhatkin yhteistyön muodot säilyivät vahvoina, mutta niiden tueksi haluttiin organisoidumpaa ja laaja-alaisempaa yhteistyötä sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla. Yhteistyöhön ja liittoutumiseen ladattiin paljon odotuksia niin

13 Ks. esim. Ojala (toim.) 2018.

14 Saunier 2008, 15–16; Ewen & Hebbert 2007.

Suomessa kuin muuallakin, ja kunnianhimoisimmat uudistajat halusivat saada kaupunkien edustajia muun muassa kansainvälisen politiikan kabinetteihin. Tarkastelemme kaupunkiyhteistyölle asetettuja erilaisia tavoitteita, niihin liittyneitä onnistumisia ja pettymyksiä sekä yhteistyön merkitystä kaupunkien kehitykselle. Pohdimme myös kaupunkilaisten kasvavaa roolia yhteistyössä. Sotien välisenä aikana ja erityisesti toisen maailmansodan jälkeen ylijarjaiseen yhteistyöhön osallistuneiden kaupunkilaisten määrä kasvoi ja yhteistyön muodot monipuolistuivat entisestään. Uutta oli sekin, että Suomesta käsin saatettiin nyt seurata kaupunkien ja kaupunkikulttuurin kehitystä muualla Euroopassa ja maailmassa radion, television ja yhä laajemman lehdistön välityksellä.

Kaupunkien ylijarjaisen yhteistyön ja vuorovaikutuksen kolmas vaihe sijoittuu noin 1970-luvulta nykypäivään ulottuvalle ajanjaksolle. Globalisoitumiskehityksen on katsottu vahvistaneen kaupunkien toimijuutta kansallisvaltioiden sisällä ja niiden rinnalla. Kaupunkien keskinäisellä kilpailulla on pitkä historiansa, alkaen esimerkiksi erilaisista maailmannäyttelyistä ja alueellisista kaupunkisuunnittelunäyttelyistä. 1980-luvulta lähtien yksittäisten kaupunkien kilpailukyvyistä tuli korostuneen keskeinen kysymys. Tämän myötä on syntynyt suuri joukko kaupunkien, yritysten ja kolmannen sektorin toimijoiden välisiä, tietyn asian ympärille eriytyneitä verkostoja ja etujärjestöjä. Näissä kansainvälisissä verkostoissa kaupunkien pormestareilla on ollut keskeinen rooli ja muutenkin kaupunkien politiikka on henkilöitynyt.¹⁵ Samaan aikaan eri kaupunkilaisten ryhmät ja ruohonjuuritason liikkeet ovat tulleet näkyvämmiin mukaan kaupunkien määrittelyyn. Tätä ajanjaksoa lähestymme osallisuuteen, kaupunkien imago- ja identiteettityöhön sekä kaupunkien kulttuuriperintöön liittyvien ylijarjaisuuksien kautta.

Suomalaiset kaupungit osana eurooppalaisia verkostoja

Kaupankäynti ja ihmisten liikkuminen ovat yhdistäneet kaupunkeja toisiinsa kautta aikojen, ja samalla alueelta toiselle ovat välittyneet ajatukset siitä, minkälaisia kaupunkien tulisi olla ja mitä on kaupunkilaisuus.¹⁶ Teollistumisen myötä 1800-luvulla kaupunkien välinen vuorovaikutus lisääntyi ja monipuolistui ennennäkemättömällä tavalla. Kaupunkien ja

¹⁵ Saunier 2008, 17.

¹⁶ Ks. esim. luku ”Ylijarjainen kaupunki”, s. 161.

kaupunkilaisten verkostot laajenivat ja tihenivät liikenneyhteyksien ja tiedonkulun parantuessa, kaupan ja yritystoiminnan kansainvälistyessä ja professionalisoitumisen edetessä. Samalla Euroopan isoimmista kaupungeista, erityisesti Lontoosta, Pariisista ja myöhemmin Berliinistä, tuli aikaisempaa vahvemmin kaupunkilaisuutta määrittäviä mittatikkuja, hyvässä ja pahassa.¹⁷ Suomalaisen kaupunkien kytkeytymistä eurooppalaiseen verkostoihin ja niiden kaupunkilaisuutta koskeviin määrittelyihin voidaan tarkastella ottamalla esimerkiksi kaupunkien infrastruktuurin kehittyminen 1800-luvulla.

Vielä vuosisadan alkupuolella matka Euroopan keskuksista Suomeen oli pitkä, ja esimerkiksi teknologiset uudistukset löysivät tiensä tänne hitaasti. Kun Isossa-Britanniassa ja Saksassa valaistiin jo 1810- ja 1820-luvuilla monia kaupunkeja kaasulla, Suomen pääkaupunkiin hankittiin ”sundensilmiksi” kutsuttuja öljylyhtyjä. Niiden valovoima oli niin vähäinen, että ilta-aikaan liikkuvilla täytyi olla oma kannettava lyhty mukanaan. Suomalaiset tiesivät ulkomailla tehdyistä uudistuksista ja niiden vaihtoista symbolisista merkityksistä: katuvalaistus oli yksi niistä tekijöistä, joka erotti oikeat kaupungit kyläpahasista. Uskottavuuden lisäksi riittävä ulko- ja sisävalaistus antoi kaupungille myös modernin elämänrytmin. Valaistus vapautti seuraamasta auringon kiertoa ja mahdollisti muun muassa vilkkaamman yhteiskunnallisen elämän – kokoukset, keskustelutilaisuudet, iltakurssit ja illalliset.¹⁸

Modernia elämänrytmiä ei saanut ilmaiseksi. 1800-luvun alkupuolen Suomessa kukaan ei halunnut ottaa kaasulaitoksiin liittyviä taloudellisia riskejä, eivätkä kansainväliset yritykset olleet kiinnostuneita perifeerisistä suomalaiskaupungeista. Esimerkiksi brittiläinen Imperial Continental Gas Association perusti lukuisia kaasulaitoksia Keski-Eurooppaan 1800-luvun puoliväliin mennessä ja kävi neuvotteluja Tukholmaa myöten. Kiinnostus ei yltänyt lahden toiselle puolelle Suomeen. Tyytymättömyys ”vanhaan kurjaan valaistukseen” kuitenkin yltyi suomalaiskaupungeissa, ja 1860-luvulla yksityiset yrittäjät perustivat kaasulaitoksen sekä Helsinkiin, Viipuriin että Turkuun ja saivat kaupunkien kanssa tekemillään sopimuksilla yksinoikeuden kaasuvälön tuottamiseen.¹⁹ Kaasuvalaistuksen tie suomalaisiin kaupunkeihin oli kestänyt vuosikymmeniä.

17 Saunier 2008; Lenger 2012, 33; Tunturi ym. 2017.

18 Herranen 1985, 25–26; 42–43; Pöyhönen 1992, 193–195; Savolainen 2017, 281; Artukka 2021, 270–271.

19 Lainausta Wuolle 1936, 28–29; Pöyhönen 1992, 193–195.

Teollistumisen myötä suomalaiset kaupungit, yritykset ja asiantuntijat innostuivat seuraamaan eurooppalaista kaupunkikehitystä aivan uudella asenteella. Osa suomalaiskaupungeista tempautui nopeaan muutokseen, joka oli ollut Länsi-Euroopassa jo pitkään käynnissä: tehtaات, työpajat ja rakennustyömaat houkuttelivat kaupunkeihin uutta väkeä, toivat uutta vaurautta ja loivat tunteen kiihtyvistä kehityksestä. Kaupunkilaisia pitkään palvellut vanha infrastruktuuri näyttäytyi pian alkeellisena ja vaatimattomana.²⁰ Kaupunkielämää ja -ympäristöä koskevat odotukset olivat selvästi kasvaneet, ja suurimpien suomalaiskaupunkien odotettiin muuttuvan passiivisista seuraajista aktiivisemmiksi toimijoiksi, jotka miettivät kaupunkiyhteiskuntien haasteita ja rakensivat ylirajaisen yhteistyön avulla itselleen sopivia ratkaisuja.

Siinä missä kaasuväläistuksen hankkimista oli Suomessa vatvottu vuosikymmeniä, sähköän tarjoamiin mahdollisuuksiin tartuttiin välittömästi. Sähköväläistus kehittyi 1880-luvun alussa teknisesti ja taloudellisesti toimivaksi väläistumuodoksi, ja jo vuoden 1882 alussa sähköä kokeiltiin Finlaysonin tehtailla Tampereella. Kaupunkilaisille sähköstä tuli tarjolla oleva hyödyke, kun Helsinkiin perustettiin yksityinen sähkölaitos vuonna 1884, samana vuonna kuin Berliiniin. Helsingin laitos oli pieni, mutta jo muutamassa kuukaudessa se sai tilaajikseen useita kauppaliikkeitä, ravintoloita ja muutaman yksityisasunnonkin. Katujen yllä tiheästi risteilevät sähköjohdot olivat kaupunkilaisten mielestä rumia, mutta ne kertoivat kaupungin uudistuneen ajan hengessä.²¹

Sähköväläistuksen käyttöäotossa suomalaiset olivat itse aktiivisia ja hakivat tietoa ulkomailta, mutta myös ulkomaiset toiminimet ottivat innokkaasti yhteyttä tehtailijoihin ja kaupunkien päättäjiin myydäkseen laitteitaan ja asiantuntemustaan. Kaupunkien, yritysten ja asiantuntijoiden verkostot Euroopassa olivat laajentuneet ja tihentyneet, ja suurimmat suomalaiset kaupungit olivat 1800-luvun lopulla jo osa näitä verkostoja. Uusiin haasteisiin vastaamista ja verkostoihin liittymistä helpotti myös Ruotsin mallin mukaan laadittu Asetus kunnallishallituksesta kaupungissa (1873), joka selkiytti kaupunkien asemaa ja mahdollisti yhtenäisen ja suunnitelmallisen kunnallistalouden.²² Suomalaiset kaupungit olivat näin 1800-luvun lopulla tiiviisti mukana Euroopan kaupunkien modernisoitumisprosessissa.

20 Bell & Hietala 2017, 85–93.

21 Pöyhönen 1992, 203–205; 213–216.

22 Kuusanmäki 1987, 16–17; Kolbe 2019.

Integroituminen eurooppalaisiin verkostoihin vaikutti vahvasti myös siihen, millä tavoin ja minkälaisin käsittein suomalaisten kaupunkien kehittämistä sittemmin keskusteltiin ja miten päätöksiä perusteltiin. Kun kaupunkien infrastruktuuriverkostoja rakennettiin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa, samalla osallistuttiin yleiseurooppalaiseen keskusteluun palveluiden kunnallistamisesta eli ”kunnallissosialismista”. Monien Ison-Britannian ja Saksan kaupunkien esimerkkien innostamina läpi Euroopan pohdittiin, tulisiko kaupunkien itse ottaa vastuu ainakin tärkeimpien yleishyödyllisten palveluiden – puhtaan veden, kaasun ja sähkön – tuottamisesta kaupunkiyhteisölle.²³ ”Kunnallissosialismilla” oli kriittikkonsa ja epäilijänsä kaikkialla mutta myös kasvava joukko kannattajia, jotka näkivät tiettyihin keskeisiin palveluihin kohdistuvan kunnallistamisen osana modernia kaupunginhallintoa – ja näin oli myös Suomessa.²⁴ Vesilaitosta pidettiin alun alkaen niin Helsingissä, Turussa, Tampereella, Viipurissa kuin Oulussakin kaupungin toimialaan luontevasti kuuluvana palveluna. Helsingin ja Turun yksityiset kaasuyhtiöt kunnallistettiin 1800-luvun lopussa, mutta viipurilaisille sen sijaan kaasua tuotti yksityinen yhtiö 1930-luvulle saakka.²⁵ Tampereen ja Oulun sähkölaitokset olivat ensimmäisiä kunnallisia sähkölaitoksia Euroopassa, ja Helsingissäkin sähkölaitos kunnallistettiin lopulta vuonna 1909. Kunnallistamiseen päädyttiin pitkien periaatteellisten keskustelujen jälkeen, joissa puolin ja toisin toistettiin hyvin samanlaisia argumentteja kuin valtuustosaleissa ympäri Eurooppaa.²⁶

Ylirajainen asiantuntijuus kaupunkeja kehittämässä

Monissa Euroopan maissa kaupunkien päättäjät, virkamiehet ja muut työntekijät olivat etulinjassa ratkaisemassa yhteiskunnallisia haasteita ja ongelmia 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Käynnissä ollut suuri muuttoliike suuntautui osittain valtameren toiselle puolelle Yhdysvaltoihin, mutta tulijoita riitti valtavat määrät myös Euroopan kaupunkeihin. Valtiotason hidas ja jähmeä päätöksenteko ei useinkaan auttanut nopeasti kasvavia kaupunkeja, joiden tuli reagoida nopeasti erilaisiin kysymyksiin:

23 Niemi 2007, 25; Lenger 2012, 183–188.

24 ”Kunnallissosialismilla” oli usein radikaalimpi merkitys esimerkiksi Ranskassa ja Belgiassa, missä se ymmärrettiin askeleena kohti sosialismia. Ks. Couperus 2011, 72.

25 Herranen 1985, 34–35, 62.

26 Pöyhönen 1992, 214–215; Kolbe 2019.

työttömyyteen, asuntopulaan, terveydenhoitoon, koulutukseen, kaupunkisuunnitteluun, liikennejärjestelyihin ja infrastruktuuriverkostojen rakentamiseen. Eri puolilla Eurooppaa kaupungeista ja kaupunkiyhteisöistä tulikin yhteiskunnallisten kysymysten laboratorioita, joissa kaupunkipäätäjät ja erityisesti asiantuntijat määrittivät yllä mainittuja ongelmia ja etsivät niihin ratkaisuja konsultoiden usein saman alan asiantuntijoita muissa kotimaisissa tai ulkomaisissa kaupungeissa.²⁷

Kaupunginvaltuustojen kokoonpano vaikutti paljon siihen, miten kaupungit toimivat yhteiskuntapolitiikan laboratorioina. Päinvastoin kuin Ranskan, Italian ja Belgian kaupungeissa, joissa työväestöllä (miehillä) saattoi jo 1800-luvun loppupuolella olla paljon vaikutusvaltaa kaupunginhallinnossa, Saksassa ja Pohjoismaissa kaupunkipolitiikka pysyi pidempään porvarillisten vaikuttajien käsissä.²⁸ Suomessa vain noin 10 prosentilla kaupunkiväestöstä oli äänioikeus kunnallisvaaleissa 1800-luvun lopulla. Tästä huolimatta Suomessakin nähtiin tärkeäksi se, että kaupunkien yhteisiä asioita hoitamassa olisi ihmisiä eri aloilta. Suurimpien kaupunkien valtuustoihin valittiin näin paitsi teollisuudenharjoittajia, kauppiaita ja kiinteistönomistajia myös ammattiosajia, kuten lääkäreitä, juristeja, tiedemiehiä, pankinjohtajia, insinöörejä ja opettajia. Osa valituista oli tiukkoja kirstunvartijoita, mutta joukossa oli myös yhteiskunnallisista uudistuksista kiinnostuneita ihmisiä.²⁹

Luottamushenkilöiden lisäksi kaupunkipolitiikan sisältöön vaikuttivat kaupungin palveluksessa työskennelleet eri alojen ammattilaiset, erityisesti lääkärit, insinöörit, opettajat ja 1900-luvun alkupuolella myös arkkitehdit. Nämä ammattilaiset työskentelivät usein määrätietoisesti kunnallisen toimialan laajentamiseksi ja kehittämiseksi, ja tässä työssä he hyödynsivät monipuolisesti ylijajaisia yhteyksiään.³⁰ Osoittamalla perehtyneisyyttään kansainväliseen kaupunkikehitykseen ja tuomalla tuoreita ratkaisumalleja kotimaiseen keskusteluun he vahvistivat samalla oman ammattikuntansa ja asiantuntemuksensa roolia yhteiskunnallisessa keskustelussa ja päätöksenteossa.

Vaikka kaupungit kautta Euroopan olivat yhteiskunnallisten kysymysten laboratorioita 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa, suomalaisilla

27 Zimmermann 2003; Dagenais & Saunier 2003.

28 Lenger 2012.

29 Kuusanmäki 1987, 83–94; Kolbe 2019, 211. Työväestön ja sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen suhtautumisesta valtuustojärjestelmään 1800-luvun lopulta vuoteen 1917 ks. Suodenjoki 2019.

30 Hietala 1987; Kolbe 2019.

< Pohjoismaisten taiteilijoiden lounas Café Ledoyenissa Pariisissa. Hugo Birgerin vuonna 1886 maalaamassa taulussa keskipisteenä (seisomassa keskellä hattu päässään) on suomalainen kuvanveistäjä Ville Vallgren, jonka monista suomalaisiin kaupunkeihin tekemistä veistoksista tunnetuin on Havis Amanda Helsingin Kauppatorilla. *Göteborgin taidemuseo*.

kaupungeilla oli poikkeuksellisen paljon valtaa ja vastuuta siitä, miten kaupunkiyhteiskuntien haasteisiin vastattiin. Kansainvälisesti vertaillen Suomen lainsäädäntö säänteli kaupunkikuntien toimintaa vähän tai Kunnallisen keskustoimiston johtajan Yrjö Harvian sanoin ”melkein pä epäkohtaan vivahtavalla leväperäisyydellä”.³¹ Esimerkiksi terveydenhoitoasetus (1879) velvoitti kaupungit asettamaan terveydenhoitolautakunnan, jonka tehtävänä oli valvoa yleiseen terveydentilaan vaikuttavia olosuhteita kaupungissa ja varautua erityisesti kulkutautien torjuntaan. Valvonta- ja torjuntatoimien ponnekkuus ja se, mitä muita palveluita kaupunkilaisille tarjottiin niiden lisäksi, riippui kuitenkin hyvin paljon paikallisten toimijoiden aktiivisuudesta ja heidän kyvystään taivutella päättäjiä investoimaan kaupunkilaisten terveyteen.³²

Terveyden- ja sairaanhoidon alalla vertaistuki muista kaupungeista ja niiden asiantuntijoilta oli selvästi tervetullutta. Lääkärit tekivät esimerkiksi pitkiä, ulkomaille suuntautuvia opintomatkoja enemmän kuin mitkään muut ammattiryhmät. Suurimpien suomalaisten kaupunkien palveluksessa tai luottamustehtävissä toimineet lääkärit hakivat terveyden- ja sairaanhoidon kehittämistyöhön aktiivisesti tukea ja ideoita erityisesti Saksan, Ruotsin ja Tanskan kaupungeista. He olivat kiinteästi yhteydessä myös toisiinsa.³³ Monet lääkärit ajoivat voimakkaasti kunnallisten palvelujen laajentamista ja onnistuivat tavoitteessaan kohtuullisesti. Esimerkiksi Helsingissä väkiluku nelinkertaistui vuosina 1885–1918, ja samaan aikaan kaupungin virkakunta terveyden- ja sairaanhoidon alalla kasvoi yli 30-kertaiseksi. Kaupunkilaisten terveyttä vaalimassa ja heidän sairauksiaan hoitamassa oli kaupunginlääkärien lisäksi useita kunnallisia sairaaloita, sukupuolitautien toimisto, terveydellisten tutkimusten laboratorio, lihan-tarkastusasema sekä suuri joukko asunnontarkastajia ja terveystyöläisiä.³⁴ Valtuustot näyttivät helpommin vihreää valoa ehkäisevän terveydenhoi-

31 Harvia 1918, 78–81. Ks. myös Kuusanmäki 1987, 18–19.

32 Kuusanmäki 1987, 210–211; Harjula 2015, 35–36.

33 Hietala 1992; Harjula 2003, 203.

34 Vuonna 1885 terveyden- ja sairaanhoidon viroissa Helsingissä oli vaatimattomat 12 henkilöä, kun taas vuonna 1918 heitä oli jo lähes 400.

don uudistuksille, kun taas sairaanhoitopalvelujen kehittämiseksi vaadittiin usein pitkäjänteisempää työtä ja vahvempia perusteluja. Esimerkiksi Helsingissä kaupungin sairaaloita pidettiin laadullisesti kohtuullisina, mutta määrällisesti ne eivät kyenneet täyttämään kasvavan kaupungin tarpeita.³⁵ Valtion heikon sääntelyn vuoksi kaupunkien asiantuntijoilla ja heidän kyvyllään vakuuttaa päättäjät oli merkittävä vaikutus siihen, miten ongelmia määriteltiin ja miten niihin vastattiin. Kontaktit ulkomaisiin kollegoihin olivat yksi väline muiden joukossa tässä vakuuttelussa.

Lääkärien kansainvälinen verkostoituminen ja vahva osallistuminen yhteiskunnalliseen keskusteluun edisti lääkärikunnan nousua asiantuntijoiksi melkein kysymyksessä kuin kysymyksessä. Kulkutautien ehkäisy tai kunnallisen sairaanhoidon ja kouluterveydenhoidon kehittäminen kuului luontevasti lääkärien toimintakenttään, mutta heidän asiantuntemuksensa nähtiin tarpeelliseksi myös esimerkiksi prostituution ja juoppouden torjunnassa, elintarvikehuollossa sekä työpaikkoihin, asumiseen ja kaupunkisuunnitteluun liittyvissä kysymyksissä.³⁶

Lääkärien ohella (universaalisti) hyvää kaupunkiympäristöä määrittelemään tulivat 1900-luvulla arkkitehdit. Isossa-Britanniassa ja Saksassa syntynyt moderni kaupunkisuunnittelu levisi nopeasti ympäri Eurooppaa ja laajemmallekin. Uusi liike haastoi kaikkialla sen, mitä aikaisemmin oli ajateltu kaupungeista ja kaupunkirakentamisesta. Yksi 1900-luvun alun kaupunkisuunnittelun valovoimaisista ajatuksista oli brittiläisen Ebenezer Howardin puutarhakaupunki-idea, josta jokainen itseään kunnioittava eurooppalainen kaupunki halusi kehittää oman tulkintansa. Suomalaisia tulkintoja olivat esimerkiksi puutarhaesikaupungit Kulosaari ja Puu-Käpylä Helsingissä ja Viinikka-Nekala Tampereella. Kaupunkisuunnittelun ideat levisivät nopeasti maasta toiseen, mutta myös menestyksekkäimmät kaupunkisuunnittelijat kulkivat suvereenisti yli kansallisten rajojen. Suomalaisista kaupunkisuunnittelijoista tähän ryhmään kuului Eliel Saarinen, joka laati suunnitelmia paitsi Helsinkiä varten myös Tallinnan, Budapes-tin ja Canberran kaupungeille.³⁷

Asiantuntijoiden ylirajaisista yhteisöistä ja yhteyksistä tuli 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa keskeinen osa kaupunkien päätöksentekoprosesseja. Kun päätöksentekijät haluttiin vakuuttaa uudistusten tarpeellisuudesta, heille voitiin maalailta uhkakuvia oman kaupungin huonosta

35 Waris 1934, 95; Kuusanmäki 1987, 250–252; Hietala 1992.

36 Kuusanmäki 1987, 212.

37 Schuyler 2002; Niemi 2006; Niemi 2016.

menestyksestä kansallisissa tai kansainvälisissä vertailuissa. Uudistuksia suunniteltaessa selvitettiin usein ensin, miten vastaavat kysymykset oli ratkaistu muissa oman viiteryhmän kaupungeissa, ja kun lopulta päästiin päätöksiin, ne perusteltiin muiden kaupunkien ”onnistuneilla ratkaisulla”. Opintomatkoista tehdyt raportit, kansainvälisestä tutkimuksesta laaditut yhteenvedot ja erilaiset selvitykset, joissa kuvailtiin muissa Euroopan ja Yhdysvaltojen kaupungeissa tehtyjä toimenpiteitä, olivat keskeinen osa sitä ”tietoa”, jonka pohjalta päätöksiä kaupungeissa tehtiin ja perusteltiin. Ajan kuluessa tällaista tietoa oli yhä runsaammin saatavilla. Kun matkustaminen tuli edullisemmaksi ja helpommaksi, yhä useammat päätöksentekijät ja asiantuntijat suuntasivat opintomatoille. Tämä näkyi esimerkiksi kansakoulunopettajien opintomatkojen kasvuna 1900-luvun alussa.³⁸

Eurooppalaisten kaupunkien merkitys yhteiskunnallisina toimijoina kasvoi nopeasti 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa. Toisiltaan ideoita lainaillen, toistensa kokemuksia seuraillen ja niistä omia tulkintoja tehden eurooppalaiset kaupungit osallistuivat aktiivisesti yhteiskunnallisten ongelmien määrittelyyn ja ratkaisujen kehittelyyn. Kaikissa asioissa tosin ei onnistuttu yhteistuominkaan. Kaikki eurooppalaiset kaupungit – yhdessä ja erikseen – epäonnistuivat tuomaan merkittävää helpotusta yhteen vakavimmista ongelmista: kaikkein köyhimpien kaupunkilaisten asuntotilanteeseen.³⁹ Yhteiset onnistumiset näkyivät sen sijaan esimerkiksi kaupunkiympäristössä, joka pääsääntöisesti kehittyi toimivammaksi, puhtaammaksi, terveellisemmäksi ja turvallisemmaksi.

Kohti vakiintuneempaa yhteistyötä

Kaupunkien nopeasti kasvanut yhteiskunnallinen rooli sai monet eurooppalaiset kaupunkitoimijat uskomaan, että sama kehitys jatkuisi 1900-luvulla. Paikallisilla ja kansallisilla tasoilla kaupunkiorganisaatiot virastoi-neen ja moderneine liikelaitoksineen olivat yhä vahvemmin läsnä niin päätöksenteossa kuin ihmisten arjessakin. Kansainvälisellä tasolla kaupungeille luotiin paitsi yhteistä (kuviteltua) menneisyyttä myös vahvempaa perustaa tulevaisuuden yhteistyölle. Tavoitteena oli siirtyä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun vapaamuotoisista ja usein kahdenvälisistä kontakteista monenkeskiseen ja vakiintuneempaan yhteistyöhön. Samalla

38 Niemi 1992; Niemi 2007.

39 Pooley 1989, 125–143; Niemi 2007; Lenger 2012, 131.

kaupunkien toivottiin yhdessä saavan äänensä kuuluviin jopa kansainvälisessä politiikassa. Seuraavassa tarkastelemme kaupunkien rooliin ja ylijärjaiseen yhteistyöhön liittyneitä suuria odotuksia ja pettymyksiä niin Suomessa kuin laajemmin maailmalla 1910-luvulta toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan. Toisena tärkeänä teemana ovat ne tavat, joilla kaupunkien ja kaupunkilaisten ylijärjainen vuorovaikutus kuitenkin jatkui ja kehittyi tarkastelujaksolla ja joilla oli lopulta tärkeä merkitys kaupunkien kehitykselle ja eurooppalaiselle kaupunkilaisuudelle.

Vakiintuneempaa, monenkeskistä kaupunkiyhteistyötä ryhdyttiin ensin kehittämään kansallisella tasolla. Saksan ja Pohjoismaiden esimerkkejä seuraten Helsingissä järjestettiin syksyllä 1912 ensimmäiset suomalaiset kaupunkipäivät. Eri puolilta Suomea päiville saapui kunnalliselämän vaikuttajia, jotka perustivat Suomen kunnallisen keskustuomiston (vuodesta 1917 Suomen Kaupunkiliitto). Tuomiston tarkoituksena oli ”valvoa kunnallista kehitystä omassa maassa ja ulkomailla” sekä ”kerätä kunnallisten kysymysten tutkimisessa tarvittavaa aineistoa”.⁴⁰ Ennen keskustuomiston perustamista kaupungit ja kaupunkien asiantuntijat olivat hankkineet tietoa muiden kaupunkien ratkaisuksista kukin omia reittejään. Nyt ainakin osittain tehtävä oli uskottu yhteiselle tuomistolle. Uudistuksen takana oli vahva ajatus siitä, että kotimaisia ja ulkomaisia kaupungeja koskeva vertailukelpoinen ja luotettava tieto auttaisi kaupungeja kehittämään toimintaansa ja löytämään parhaat ratkaisut kaupunkiyhteiskuntien suuriin haasteisiin. Jotta kotimaan kaupungeista saataisiin yhteismitallista tietoa yhteisten toimien suunnittelemiseksi, kaupungit ryhtyivät myös julkaisemaan esityslistojaan, asiakirjojaan ja kunnalliskertomuksiaan.

Kunnallisen keskustuomiston johtajaksi valittiin Leo Ehrnrooth, joka oli eronnut senaatin protokollasihteerin virasta vastalauseena venäläistämisyarkimyksille. Hän sai kutakuinkin ensi töikseen tehtävän lähteä kansainväliseen kaupunkikongressiin Gentiin vuonna 1913. Kongressissa perustetun Kansainvälisen kaupunki- ja kuntaliiton (International Union of Local Authorities, IULA) tarkoituksena oli tuoda kaupunkien näkökulmaa esiin kansainvälisessä politiikassa ja kerätä tietoja ja kokemuksia, joita kaupungit voisivat hyödyntää omassa päätöksenteossaan. Kuten muutamissa muissakin pienissä Euroopan maissa, Suomessa uusi liitto nähtiin hyvin tärkeäksi.⁴¹ Kunnallinen keskustuomisto painotti, että

40 Kolbe 2019, 215–221.

41 Erityisesti Belgiassa ja Hollannissa oli hyvin aktiivinen rooli järjestössä. Saunier 2002, 515.

liittoutuminen kansainvälisellä tasolla oli tervetullutta ja tarpeellista erityisesti pienille maille.⁴² Kansainvälinen järjestö, jossa Länsi- ja Keski-Euroopan kaupungit olivat keskeisessä osassa, tarjosi mieluisan toimintaympäristön venäläistämispaineen alla toimivalle Suomelle ja suomalaiskaupungeille. Suomalaisia kaupunkeja innosti kansalliseen ja kansainväliseen yhteistyöhön myös halu oman kaupunki-identiteetin kirkastamiseen ja vahvistamiseen. Suomi oli edelleen agraarinen maa, jossa kaupungit ja kaupunkilaisuus olivat kasvavasta merkityksestään huolimatta usein marginaalissa.

Kansainvälisen kaupunkikongressin herättämää innostusta kuvasi se, että Helsingin kaupunki lähetti Gentin kokoukseen kolme edustajaa, ja myös Viipurin kaupungilla oli edustaja paikalla. Liiton toiminta tyrehtyi kuitenkin alkuunsa ensimmäisen maailmansodan alkaessa. Toimintaa ryhdyttiin uudelleen elvyttämään Amsterdamissa järjestetyssä konferenssissa vuonna 1924. Konferenssi, jonka yllä oli edelleen sodan varjo, jäi kuitenkin osallistujamäärältään pieneksi. Pohjoismaista Suomi oli ainoa, joka lähetti edustajia Amsterdamiin. Kokoukseen Helsingin edustajana osallistunut Einar Böök kuvaili järjestön uutta alkua haparoivaksi. Englantilaiset ”seurustelivat vapaasti eri kansallisuuksien kanssa”, mutta saksalaisten ja ranskalaisten välit olivat edelleen viileät. Delegaatiot pysyivät kuitenkin jonkinlaiseen yhteistyöhön, eikä konferenssissa syntynyt vakavia ”hankauksia”.⁴³

Valmistelevan kongressin jälkeen IULA kokoontui muutaman vuoden välein: 1925 Pariisiin, 1929 Sevillan ja Barcelonan, 1932 Lontooseen ja 1936 Müncheniin. Kongressissa luotujen henkilökohtaisten kontaktien lisäksi tuloksena oli suuri määrä erilaisia raportteja, paljon kirjeenvaihtoa ja myös kansainvälisiä tunnustuksia. Esimerkiksi arkkitehti Otto-I. Meurmanin laatimalle Viipurin yleiskaavalle myönnettiin kultainen mitali Barcelonan konferenssissa.⁴⁴ IULAn toimintaa vaikeuttivat kuitenkin vakavat ristiriidat. Erityisesti ranskalaiset ja hollantilaiset halusivat vahvistaa järjestön roolia kaupunkien poliittisena edunvalvojana esimerkiksi Kansainliitossa sekä kehittää kaupunkeja ”uuden kollektiivisen yhteiskunnan alkioiksi”. Pragmaattiset britit, jotka näkivät näissä tavoitteissa liikaa politikointia ja sosialismia, halusivat järjestön keskittyvän kokoamaan kau-

42 Hentilä 1962, 58.

43 *Helsingin Sanomat* 12.7.1924.

44 Meurman 1977, 103.

punkeja koskevaa tietoa.⁴⁵ Britit voittivat määrittelykilpailun, ja järjestö muuttui 1920-luvun kuluessa poliittis-utopistisesta teknillis-hallinnolliseksi. Vuonna 1936 liitto tuli väliaikaisesti tiensä päähän, kun Münchenin kongressin isännät unohtivat liiton tavoitteet ja keskittyivät esittelemään Kansallissosialistisen Saksan saavutuksia kunnallishallinnon alalla.⁴⁶ Suomalaiset kaupungit olivat tässä vaiheessa jo pitkään rakentaneet toimivampia yhteistyökenttiä esimerkiksi Baltian maiden ja Pohjoismaiden kanssa.

Haave kaupunkien järjestöstä, joka edustaisi kaupunkien kansainvälisessä politiikassa ja olisi mukana määrittelemässä keskeisiä maailmanlaajuisia kysymyksiä, ei toteutunut. Suotuisampi maaperä tällaiselle yhteistoiminnalle kehittyi vasta 1900-luvun lopulla ja 2000-luvulla. Maailmansotien välisenä aikana suunnitelmat törmäsivät ideologisiin erimielisyyksiin ja kansallisiin kahnauksiin. Epäonnistumisen seuraukset tuntuivat pitkään ja olivat toisen maailmansodan jälkeen vahvistamassa mielikuvaa kaupungeista epäitsenäisinä valtion tahdon toteuttajina. Tutkimuksessakin kaupunkien yhteiskunnallisesta roolista ja ylirajaisesta yhteistyöstä tuli marginaalinen aihe, ”*a tale of the periphery*”.⁴⁷

Vaikka kunnianhimoisimmat suunnitelmat kariutuivat sotien välisen ajan poliittisissa myrskyissä, kaupunkien ja kaupunkikysymysten parissa työskennelleiden asiantuntijoiden yhteistyö kehittyi 1910-luvulta lähtien selvästi laajemmaksi, säännöllisemmäksi ja monipuolisemmaksi. Tämä näkyi myös suomalaisten asiantuntijoiden ylirajaisessa yhteistyössä. Ennen ensimmäistä maailmansotaa ja välittömästi sen jälkeen perustettiin valtava määrä kansainvälisiä järjestöjä, yksistään vuonna 1922 yhteensä 225. IULAn rinnalla kaupunkikysymyksiä käsitteleviä järjestöjä olivat muun muassa International Institute of Administrative Sciences (IIAS), International Federation for Housing and Town Planning (IFHTP) ja International Housing Association (IHA).⁴⁸ Esimerkiksi IFHTP:ssä lukuisat suomalaiset kaupunkisuunnittelusta kiinnostuneet arkkitehdit Otto-I. Meurmanista Alvar Aaltoon osallistuivat järjestön toimintaan monipuolisella tavalla ja ammensivat ajatuksia suomalaisten kaupunkien suunnitteluun ja rakentamiseen.⁴⁹

45 Saunier 2008; Couperus 2011.

46 Gaspari 2002; Couperus 2011, 71.

47 Dagenais & Saunier 2003.

48 Moschopoulos 2005.

49 Alvar Aalto oli järjestön Executive Committeeen jäsen 1930-luvulla.

Arkkitehdit Jussi Paatela, Viljo Revell ja Aarne Ervi kuvanveistäjä Arno Brekerin ateljeessa Berliinin Wannseellä vuonna 1943. Kansainvälinen yhteistyö politisoitui voimakkaasti 1930-luvun alkupuolelta lähtien ja esimerkiksi kansallissosialistinen Saksa käytti paljon resursseja omien saavutustensa esittelyyn. Suomalaisarkkitehdit kutsuttiin lähes kolmeksi viikoksi Saksaan tutustumaan rakentamisen standardisointiin. *Arkkitehtuurimuseo, kuvaaja Charlotte Rohrbach.*

Näissäkin järjestöissä oli omat sisäiset jännitteensä, toisaalta eri kansallisuuksien välillä ja toisaalta konservatiivien, liberaalien, sosialistien ja 1930-luvulla kansallissosialistien välillä. Järjestöt kuitenkin työskentelivät määrätietoisesti ristiriitojen lieventämiseksi. Esimerkiksi IFHTP:ssä kehitettiin ylirajaista suunnittelun kieltä, käsitteitä ja visuaalisia symboleja. Näin yritettiin välttää riitely esimerkiksi siitä, kenen käsitteitä ja symboleja konferensseissa käytettiin. Tällaisilla uudistuksilla oli merkitystä myös suomalaisille ja muiden pienten maiden edustajille, jotka eivät yleensä koskaan voineet käyttää omaa kieltään tai käsitteitään kansainvälisessä yhteistyössä. Uudistusten avulla voitiin luoda sellaisia muotoja ja puitteita keskustelulle, jotka kantoivat sotien välisen ajan yli ja edistivät yhteistyötä pitkällä aikavälillä.⁵⁰

⁵⁰ Wagner 2015.

Jo sotien välisenä aikana mutta erityisesti toisen maailmansodan jälkeän kansainvälisiä järjestöjä kritisoitiin voimakkaasti siitä, että ne keskittyivät toiminnassaan lähes yksinomaan Eurooppaan ja Pohjois-Amerikkaan. Kritiikin tuloksena järjestöt omaksuivat vähitellen globaalimman tavan tarkastella ajankohtaisia kysymyksiä. Kun esimerkiksi IULAn maantieteellinen toiminta-alue laajeni, järjestön kiinnostus kohdistui toisaalta maailmanlaajuisiin kaupunkikysymyksiin ja toisaalta Euroopan ulkopuolisten alueiden erityiskysymyksiin. Kaupunkiyhteistyö ei kuitenkaan hiipunut Euroopassa vaan muutti vain muotoaan vastatakseen toisen maailmansodan ja sitä seuranneen kylmän sodan oloissa syntyneisiin uusiin tarpeisiin.⁵¹

Monenkeskisen yhteistyön rinnalla nähtiin hyväksi vahvistaa kahdenvälistä vuorovaikutusta, ja rajat ylittäviä kontakteja luotiin eri ilmansuuntiin. Yksi kahdenvälisen yhteistyön päämääristä oli yhdistää toisen maailmansodan ja kylmän sodan rikki repimää Eurooppaa ja lisätä eri maiden – ja erityisesti entisten vihollismaiden – kansalaisten kanssakäymistä. Tämä tavoite oli hyvin keskeinen ystävyyskaupunkitoiminnassa, jossa kaupunkiparit rakensivat pitkäaikaista ja monimuotoista yhteistoimintaa. 1970-luvun alkuun mennessä Suomen kunnat olivat solmineet ystävyysuhteita jo lähes 400 ulkomaiseen kuntaan. Kanssakäymiseen kuului usein virallisuontoista kaupunkidiplomatiaa, joka varsinkin neuvostoliittolaisten kaupunkien kanssa solmituissa suhteissa oli tiukasti kontrolloitua. Virallisuontoisen kanssakäymisen lisäksi asiantuntijoille, harrastajaryhmille ja tavallisille kaupunkilaisille luotiin usein vapaamuotoisempia mahdollisuuksia tutustua toisiin kaupunkeihin ja niiden kulttuureihin.⁵²

Ylirajaiset argumentit kaupunkiympäristön tukena

Kuten edellä olemme tuoneet esille, kaupunkien välinen ylirajainen vuorovaikutus on perustunut keskeisesti asiantuntijoiden ja kaupunkipäätäjien väliseen tiedonvaihtoon ja verkostoitumiseen. Toisaalta kaupunkilaisten kiinnostus oman kaupungin asioita kohtaan ei ole sekään mikään uusi asia. 1960-luvulta lähtien kuitenkin kysymys kaupunkilaisten osallisuudesta kaupungin päätöksentekoon nousi korostuneemmin esille. Kaupunkilaisten osallistumisoikeuksien ja -mahdollisuuksien on nähty

51 Gaspari 2002.

52 Ahonen 2016, 131–132; Langenohl 2017.

Nykypäivänä Vanhan Rauman asema kulttuuriympäristönä on maailmanperintöstatuksen myötä kansainvälisestikin tunnustettu. 1960-luvulla alueen rakennuskannan säilyminen ei ollut itsestäänselvyys. *Rauman kaupungin kuvapankki.*

perustuvan asuinpaikkaan, palveluiden käyttöön tai omaehtoiseen aktiivisuuteen.⁵³ Osallisuuspuhe on selvästi lisääntynyt viimeisten kolmen vuosikymmenen kuluessa, mutta jo pidempään keskiössä on ollut kysymys siitä, miten asiantuntija- ja osallisnäkökulmat sovitetaan yhteen. Eri kaupunkilaisten ryhmillä on ollut erilaisia käsityksiä siitä, mikä kaupungissa on tärkeää.⁵⁴ Hyvä esimerkki osallisuuden näkökulman esiinmarssista on kaupunkilaisten suhde kaupunkiympäristöön. Myös kaupunkilaisten ryhmät ja ruohonjuuritason liikkeet inspiroituivat kansainvälisistä malleista.

Sodan jälkeinen rakennetun ympäristön radikaali muutos sekä suomalaisten kaupunkien historiallisen rakennuskannan laajamittainen purkamisen synnyttivät vastareaktion modernin rakennussuojeluliikkeen, joka oli osa laajempaa ympäristöliikkeen aktivoitumisen, laajapohjaisuutumisen ja politisoitumisen vaihetta 1960- ja 1970-luvuilla.⁵⁵ Rakennetun ympäristön säilyttämisen puolesta alettiin kampanjoida eri puolilla maata, ja kaupunkiin perustettiin suojelua ajavia yhdistyksiä, kuten Pirkanmaan perinnepolitiinen yhdistys (1972) Tampereella tai Vanha

53 Ruokolainen ym. 2018, 28.

54 Vahtikari ym. 2021.

55 Ks. myös luku ”Ylirajainen kaupunki”, s. 161.

Rauma Yhdistys (1974) Raumalla. Kaupunkiympäristöstä – rakennetuista alueista mutta yhtä lailla kaupunkien rannoista ja vihralueista – tuli myös yhä useammin kaupunkitilaa koskevien konfliktien aihe.

Näkyvimvät kiistat käytiin Helsingissä Puu-Käpylän ja Tampereella Verkatehtaan alueen kaavoituksen ympärillä. Molemmat kaavoitusprosessit saivat uudenlaisen suunnan kaupunkilaisten aktiivisuuden ansiosta. Kaupunkilaiset nousivat puolustamaan arvokkaaksi kokemaansa lähiympäristöä: Käpylässä omaa asuinympäristöään ja Tampereella kaupunkitilassa keskeisellä paikalla sijainnutta vanhaa teollisuusaluetta. Debattien lopputulemat olivat erilaiset, Puu-Käpylä päätettiin säilyttää ja Verkatehdas purettiin, mutta yhteistä prosesseille oli se, että rakennetun ympäristön muutoksia ei enää nähty vain kaupungin johdon ja virkamiesten määriteltävissä olevaksi asiaksi.⁵⁶ Rakennetun ympäristön suojeleminen kytkeytyi kansainvälisten esikuvien mukaisesti kysymyksiin osallisuudesta ja lähidemokratiasta.⁵⁷

Vaikka suojeluliikkeillä oli vahva paikallinen pohja ja ne pyrkivät edistämään paikallisesti ainutlaatuisen ympäristön säilyttämistä, paikallisissa suojeluhankkeissa käytetyissä argumenteissa on nähtävissä huomattavaa samankaltaisuutta eri puolilla Eurooppaa. Argumentteja rakennussuojeluun lainattiin luonnonsuojelun ja sosiaalipolitiikan puolelta. Suojelun kohteeksi nostettiin monumenttien sijaan miljöökokonaisuutena, ja ympäristökysymyksiä tarkasteltiin asuinympäristön ongelmina.⁵⁸ Joskus kaupunkien välisellä yhteistyöllä oli aivan keskeinen rooli paikallisen kaupunkiympäristön arvon osoittamisessa. Näin oli esimerkiksi suomalaisten puukaupunkien tapauksessa. Puukaupunkien rakennuskannan säilyttämiseen oli herätty myös paikallisesti, mutta vuosina 1970–1972 ICOMOSin aloitteesta toteutettu Pohjoismainen puukaupunkiprojekti oli monelle toimijalle silmiä avaava kokemus. Suuri joukko kaupunkia jakoi samantyyppiset jokapäiväiset haasteet ja mahdollisuudet. Ylirajaiseen kokemukseen pohjautuen oli mahdollisuus argumentoida oman kaupunkiympäristön säilyttämisen puolesta. Lisäksi projekti yhtenäisti puukaupunkien hoidon käytänteitä ja käytettyä käsitteistöä Pohjoismaissa.⁵⁹

56 Kivilaakso 2017; Niemi 2006; Lähteenmäki 2017.

57 Tärkeä kansainvälinen esikuva oli esimerkiksi Jane Jacobsin kirja *The Death and Life of Great American Cities* (1961).

58 Tuominen 2002, 21.

59 Vahtikari 2017.

Kaupunkien kulttuuriperintö ja muistamisen ylläpito

1900-luvun loppupuolen globalisaation on nähty merkinneen perinteisten tilallisten rajojen merkityksen vähenemistä, jota vuorostaan seurasi alueiden ja kaupunkien välinen keskinäinen kilpailu resursseista.⁶⁰ Kaupunkien piti yhä tietoisemmin houkutellessa investointeja, uusia asukkaita sekä matkailijoita. Eräs tärkeä tekijä tässä kaupunkien muutosprosessissa on ollut kulttuuriperintö (*heritage*), jota voidaan hyvällä syyllä pitää yhtenä myöhäismodernin ajan keskeisistä kulttuurisista, sosiaalisista ja taloudellisista ilmiöistä. 2010-luvulla noin kolmannes kaikista kansainvälisistä matkailijoista oli kulttuuriperintömatkailijoita.⁶¹ Kulttuuriperinnössä paikallisuuden korostaminen ja ylläpito kietoutuvat yhteen mielenkiintoisella tavalla.

Länsimaissa kiinnostus kulttuuriperintöä ja menneisyyttä kohtaan on kasvanut 1960–1970-luvuilta lähtien. Tälle kehitykselle on ollut useita syitä. Yhtäältä optimismi hiipui suhteessa modernin projektiin ja jatkuvan edistyksen ja talouskasvun ajatukseen ainakin hetkellisesti viimeistään öljykriisin myötä. Toisaalta alueet ja kaupungit alkoivat tavoitella uudistumista savupiipputeollisuuden vähentyessä. Samalla ihmisten vapaa-aika ja sen myötä kansainvälinen matkailu lisääntyivät. Menneisyyden, muistin ja nostalgian merkitys osana identiteettipolitiikkaa korostui kylmän sodan jälkeisessä tilanteessa – etenkin Neuvostoliiton hajoamisen myötä syntyneissä uusissa valtioissa, mutta myös läntisessä Euroopassa.⁶²

Kulttuuriperintö voidaan ymmärtää nykypäivästä käsin määriteltynä suhteena menneisyyteen, tai pikemminkin joukkona erilaisia ja eri tasoilla toimivia menneisyyssuhteita. Monien kaupunkien näkökulmasta kulttuuriperintö näyttäytyi taloudellisena resurssina tilanteessa, jossa kaupungit tavoittelivat uudenlaista taloudellista kasvua teollisen tuotannon tai muiden perinteisten elinkeinojen vähentyessä. Esimerkiksi Massachusettsin noitavainoista tunnetusta Salemin pikkukaupungista oli tullut historiallisen kauppakaupungin esityksenä taloudellisesti tuottavampi kuin se koskaan oli ollut toimiessaan vain kauppakaupunkina. Kaupunki oli saanut toisen elämän ”itseään koskevana näyttelynä”.⁶³ Jälkiteollinen vaihe tavoitti suomalaiset kaupungit keskimäärin hieman myöhemmin

60 Harvey 1989, 240.

61 Salazar & Zhu 2015, 240.

62 Identiteettipolitiikasta eurooppalaisessa ja globaalissa viitekehyksessä ks. esim. Harrison 2013; MacDonald 2013.

63 Kirshenblett-Gimblett 1998, 7.

kuin niiden monet eurooppalaiset ja amerikkalaiset vastineet. Myös suomalaiset kaupungit omaksuivat kaupunki uudistuksen kansainväliset toimintamallit: teollisuuden tiloja alettiin muuntaa jälkiteollisen kulttuuri-teollisuuden tiloiksi suuremmissa kaupungeissamme 1990-luvulta lähtien ja erilaisista kaupunkitapahtumista haettiin nostetta kaupungin imagolle ja taloudelle. Yhtäkään suomalaista historiallista kaupunkialuetta ei ole kuitenkaan perusteltua kutsua ulkoilmanäyttelyksi historiastaan, siitäkin huolimatta, että historialliset merkitykset ja matkailulliset tavoitteet ovat kietoutuneet tiiviisti toisiinsa jo pidemmän aikaa esimerkiksi Porvoossa ja Raumalla. Vaikka keskiaikaisperäiset kaupunkikeskustat ”löydettiin” monien eurooppalaisten kaupunkien esimerkkiä seuraillen jo 1800- ja 1900-lukujen taitteessa ja vaikka ne suojeltiin kaavalla 1970- ja 1980-luvulla, kulttuuriperinnön näkeminen kaupunkien resurssina on Suomessa suhteellisen uusi asia.⁶⁴

Kulttuuriperinnöstä on tullut eräs kaupunkien välisen erottautumisen muoto. Tällöin kaupunkien näkökulmasta on noussut tärkeäksi korostaa oman paikan erityisyyttä ja ainutlaatuisuutta suhteessa toisiin paikkoihin.⁶⁵ Toisaalta tutkijat ovat tuoneet esille, kuinka kulttuuriperintö ilmionä on ylirajainen, ja kuinka monet kulttuuriperinnön ja muistamisen prosessit saattavat itse asiassa yhdenmukaistaa paikkoja.⁶⁶ Näin toimivat yhtä lailla niin historiallista kaupunkitilaa samankaltaistavat materiaaliset elementit, kuten valaistus, penkit, istutukset tai katukiveykset, hyväiksi havaitut restauroinnin ja kulttuurimatkailun käytännöt, kuin paikallisia kertomuksia ja muistia yhdenmukaistavat historialliset muistirakennelmatkin.

1970-luvulla ratifoidun UNESCO:n maailmanperintösopimuksen ja sen myötä perustetun maailmanperintöluettelon seurauksena kulttuuriperinnöstä on tullut kansainvälisesti kilpailtu resurssi. Hieman laskeutavasta riippuen maailmanperintöluettelossa on noin 200 kaupunkikohdetta – tämän lisäksi tulevat erilaiset rajatut kaupungeissa sijaitsevat monumentaali kohteet.⁶⁷ Jo luetteloon hyväksytyjen kaupunkien lisäksi maailmanperintöstatus on esiintynyt ja esiintyy yhä monien kaupunkien strategiadokumenteissa tavoittelemisen arvoisena seikkana.⁶⁸ Usein

64 Vahtikari 2013.

65 Dicks 2003, 121.

66 Ashworth 1998, 275.

67 Vahtikari 2017.

68 Ks. esim. Asshoff 2017.

motivaatio tälle on ollut taloudellinen: kilpailu kansainvälisistä matkailijavirroista on kovaa, ja monille matkailijoille maailmanperintöstatus näyttäytyy kohteen laadun takeena. Maailmanperintöstatus ikään kuin nimeää potentiaalisia kohteita globaalille turismille. On kuitenkin syytä korostaa, että maailmanperintökohteet ovat pitkän ja monipolvisen, eri paikallisten, kansallisten ja kansainvälisten toimijoiden ja prosessien vuorovaikutuksen tuloksena syntyneitä paikkoja. Esimerkiksi suomalaisen Vanhan Rauman tuleminen maailmanperintökaupungiksi vuonna 1991 oli seurausta sekä kansallisen asiantuntijaviranomaisen, Museoviraston, päätöksistä että alueen vakiintuneesta asemasta pohjoismaisena puukaupunkina, jonka arvottamisen ulottuvuuksia oli määritelty 1970-luvulta lähtien edellä mainitun ylikansallisen pohjoismaisen puukaupunkiyhteistyön puitteissa. 1980-luvun lopulla raumalaiset eivät vielä tietoisesti pyrkineet osaksi maailmanperintöluetteloa, mikä osaltaan kuvastaa kulttuuriperinnön resurssinäkökulman vähäisyyttä tuon ajan Suomessa. Kun Vanha Rauma nimettiin maailmanperintökohteeksi, kaupungissa alkoi pohdinta siitä, mitä uusi status oikeastaan tarkoitti: kasvavia suojelumääräyksiä, lisää rahallista tukea Museovirastolta, keinoa houkutellessa turisteja vaiko kuulumista ylikansalliseen yhteisöön?⁶⁹ Eurooppalaisittain houkutteleva status on ollut Euroopan kulttuuripääkaupunki -titteli, joka on tarjonnut kaupungeille yhtäältä mahdollisuuksia esitellä kulttuuritarjontaansa ulospäin, ja toisaalta tilaisuuden pysähtyä arvioimaan, mistä niiden kulttuurissa ja olemisessa oikeastaan on kyse.⁷⁰ Suomesta kulttuuripääkaupunkeja ovat tähän mennessä olleet Helsinki (2000) ja Turku (2011), vuonna 2026 kulttuuripääkaupungin statuksen saa Oulu. Vuoden 2026 kulttuuripääkaupungiksi ehdolla olleiden suomalaiskaupunkien Tampereen, Oulun ja Savonlinnan hakemusteksteissä esiintyneet sloganit, kuten ”enemmän leikkiä”, ”enemmän rosoa”, ”rohkeasti reunalla”, ”vastakohtien voima” tai ”itäisellä ilolla”,⁷¹ osoittavat hyvin sen, kuinka kulttuuripääkaupunki-idea on vuosin varrella laajentunut kaupunkilaisten omista lähtökohdistaan määrittelemään kulttuurin suuntaan.

Matkailun tavoitteiden ja imagokampanjoiden lisäksi kulttuuriperinnöllä onkin tärkeä ulottuvuus identiteettien vahvistajana: kulttuuriperinnön vaaliminen on usein myönteinen projekti, ja esimerkiksi eri ai-

69 Vahtikari 2007.

70 Kervanto Nevanlinna 2013, 301.

71 Opetus- ja kulttuuriministeriö, Euroopan kulttuuripääkaupunki, Tiivistelmät kaupunkien hakemuksista, <https://minedu.fi/kulttuuripaakaupunki2026> (haettu 20.12.2020).

koina rakennetulla kaupungilla on kyky välittää tunnetta yhteisön historiallisesta jatkuvuudesta. Toisen maailmansodan jälkeisten kaupunkien kulttuuriperintöön kietoutuvaa ylirajaisuutta on mahdollista lähestyä myös muistiyhteisön (*Erinnerungskollektiv, memory community*) käsitteen kautta. Vaikka kansakunta on ollut ja on yhä tärkeä kollektiiviseen muistiin ja kulttuuriperintöön liittyvä tulkinta- ja toimintakehys, muistiyhteisöjä voivat olla hyvin monenlaiset ja eritasoiset kollektiivit aina perheistä, suvuista ja paikallisyhteisöistä erilaisiin yhdistyksiin, asiantuntijayhteisöihin ja ylikansallisiin yhteisöihin.⁷² Juuri ylikansalliseksi miellettyjen muistiyhteisöjen suhteen on tapahtunut uudelleen määrittelyä toisen maailmansodan jälkeisessä globalisoitumiskehityksessä: UNESCO ja Euroopan unioni ovat määrätietoisesti pyrkineet vahvistamaan asemaansa muistamisen ylikansallisina kollektiiveina.

Yksittäistä kaupunkia voidaan tarkastella yhtenä erilaisten historiallisten vaiheiden kautta muovautuneena muisti- ja kulttuuriperintöyhteisönä mutta samanaikaisesti sen voidaan nähdä sisältäneen eri aikoina useita, keskenään kilpaileviakin muistiyhteisöjä. Muistiyhteisöjä muodostuu erilaisten yhdistävien kokemusten ympärille, kuten vaikkapa toisen maailmansodan veteraanien muistiyhteisöjen tapauksessa. Kaupunki toimii myös paikkana tällaisille yhteisöille. Vaikka varsinkin rajatuissa muistiyhteisöissä vallitsee usein ainakin näennäinen konsensus, yhteisölliseen muistiin liittyy usein ristiriitaisuutta. Kulttuuriperinnön avulla saatetaan myös rajata ihmisiä jonkin ryhmän tai yhteisön ulkopuolelle. Tästä esimerkkinä on sisällissodan muistelu Tampereella: erityisesti sotien välisellä ajalla mutta vielä pitkään sotien jälkeenkin punaisen ja valkoisen puolen muistamisen kulttuurit olivat yhtä aikaa olemassa samassa kaupungissa mutta kohtasivat vain harvoin.

Kansainvälisesti eniten käytetty esimerkki ylikansallisesta muistelusta ja muistin politiikasta lienee holokaustin muistaminen. Suomessa Neuvostoliiton hajoamista seuranneissa 1990-luvun uuspatrioottisen käänteen historiatulkinnoissa holokausti ei ollut keskeinen aihepiiri. Sen sijaan 2000-luvun alussa Suomi liittyi globaaliin holokaustin muistamisen kulttuuriin, kun marraskuussa 2000 pääministeri Paavo Lipponen esitti anteeksipyyntönsä Suomen juutalaisyhteisölle vuonna 1942 tapahtuneita luovutuksia koskien. Samassa Ullanlinnassa järjestetyssä tilaisuudessa paljastettiin muistomerkki *Apua anovat kädet*. Holokaustin julkinen kä-

72 De Cesari & Rigney, 2014.

sittely juuri tuossa historiallisessa tilanteessa on nähty osana yhteisen eurooppalaisen arvopohjan julki tuomista.⁷³ Ylirajaiset muistirakennelmat yhdistyivät paikkaan helsinkiläisessä kaupunkitilassa.

Kaupunkien muistiyhteisöjen ylirajaisuus on korostunut digitalisaation ja sosiaalisen median myötä. Kaupunkilaiset jakavat ja kommentoivat itselleen tai yhteisölleen tärkeäksi katsomiaan vanhoja valokuvia suosituissa Facebook-ryhmissä, kuten Postikorttien Turku ja Tampere vanhoissa kuvissa -ryhmissä. Näille suosituille Facebook-ryhmille tärkeää on niiden kuvallisuus.⁷⁴ Toinen keskeinen piirre on paikallisuuden ja yli-paikallisuuden yhdistyminen. Muistelun kohteena on tietty kaupunki tai kaupunginosa, mutta periaatteessa kuka tahansa ja missä tahansa, vaikka toisella puolella maailmaa, voi osallistua yhteisten muistojen tuottamiseen ja merkityksellistämiseen. Osallisuuden rajat ovat siis entisestään laaventuneet. Kaupungit ovat olleet tärkeä resurssi UNESCO:n ja Euroopan unionin ymmärrykselle kansalliset rajat ylittävästä kulttuuriperinnöstä. Kulttuuriperinnön ympärille on muodostunut uudenlaisia kaupunkien verkostoja: esimerkiksi maailmanperintökaupungit ja kulttuuripääkaupungit ovat lisänneet keskinäistä yhteistyötään luoden yhteisiä strategioita ja vaihtaan kokemuksia toimivista käytännöistä.

Tähänastisessa tarkastelussa kaupunkien kulttuuriperintö on näyttäytynyt yhtäältä paikallisena ja paikkasidonnaisena, toisaalta ylirajaisena ilmiönä. Kulttuuriperintö on yhä kuitenkin myös kansallisesti latautunut ilmiö ja arena, jolla globalisaatiota on kritisoitu ja vastustettu. Oikeistopopulistiset puolueet eri puolilla Eurooppaa ovat 2000-luvulla omineet ”kansallisen kulttuuriperinnön” osaksi retoriikkaansa, jossa kulttuuriperintö esiintyy pikemminkin poissulkevana kuin yhdistävänä tekijänä. Kulttuuriperintö onkin erinomainen esimerkki yhteiskunnallisesta kentästä, joka jatkuvasti muovautuu paikallisen, alueellisen, kansallisen, ylikansallisen ja globaalien vuoropuhelussa, ja joskus näiden vastakkainasettelussa. On mielenkiintoista, minkälaisien teemojen kautta kaupunkien toimijat rakentavat ajatusta esimerkiksi ihmiskunnan yhteisestä perinnöstä tai yhteisestä eurooppalaisesta perinnöstä sekä kuulumisesta rajat ylittävään muistiyhteisöön. Kiinnostavaa on myös pohtia, kuinka nämä kertomukset yhtäältä tukevat ja toisaalta haastavat kulttuuriperintöön liittyvää paikallista tai kansallista ”omistajuutta”.

73 Holmila 2012, 552.

74 Laine ym. 2019.

Ylirajainen yhteistyö kaupunki-identiteetin kirkastajana

Ylirajainen näkökulma ei ole patenttiratkaisu tutkimukseen, mutta kaupunkien tarkasteluun se sopii erityisen hyvin. Koska kaupungit ovat vahvasti esillä nykyglobalisaatiosta puhuttaessa, on tärkeää pohtia ylirajaisuuden ja globalisaation prosessien merkitystä myös historiallisesti. Lähestymistapa avaa useita kiinnostavia näkökulmia suomalaisiin kaupunkeihin ja kaupunkilaisuuteen. Kun 1950- ja 1960-lukujen taitteessa maailmalla pohdittiin kaupunkien ajan tulleen päätökseen, monien mielestä se ei ollut Suomessa vielä alkanutkaan. Vaikka kaupunkeihin keskittyi Suomessakin paljon vaurautta ja vaikutusvaltaa, kaupungit ja kaupunkilaisuus olivat monella tapaa marginaalissa 1900-luvun jälkipuolelle saakka. Ylirajaiset yhteydet kansallisella ja kansainvälisellä tasolla olivat näin suomalaiskaupungeille tärkeä tapa vahvistaa ja kirkastaa omaa kaupunki-identiteettiään sekä pohtia toteuttamaansa kaupunkipolitiikkaa peilaamalla niitä muiden kokemuksia vasten.

Ylirajainen yhteistyö on myös lisännyt suomalaisten kaupunkien ja kaupunkiyhteisöjen resilienssiä, kykyä vastata ennakoimattomiin muutoksiin ja nopean kasvun tai jyrkän laskun mukanaan tuomiin haasteisiin. Uusia yhteistyökumppaneita hakemalla tai yhteistyön muotoja kehittämällä on pyritty lisäämään oman kaupungin taloudellisia, poliittisia tai kulttuurisia voimavaroja. Ylirajainen vuorovaikutus on myös inspiroinut erilaisia kaupunkilaisten ryhmiä toimimaan ja antanut luottamusta siihen, että oman kaupungin tulevaisuuteen voi vaikuttaa.

On kuitenkin syytä korostaa, että vaikka useimmat kaupungit ovat halunneet katsoa ulospäin, niiden kyky ja halukkuus vuorovaikutukseen on vaihdellut eri tilanteissa ja riippunut kaupungin poliittisista, taloudellisista, sosiaalisista ja kulttuurisista realiteeteista. Ylirajaisuus on mahdollistanut tiedon ja käytänteiden vaihdon sekä kaupunkien esiintymisen paikoin yhtenäisenä edunvalvontaryhmänä suhteessa muihin toimijoihin, mutta se on myös ollut osa kaupunkien välisten hierarkioiden muotoutumista. Myös ylikansallisiin prosesseihin liittyvät valta-asetelmat on syytä tuoda näkyviksi. Kaupunkeihin muuttaneiden köyhien siirtolaisten ja kaupunkilaisten eliittien ylirajaisuuden kokemukset ovat olleet – ja ovat yhä – perustavanlaatuisesti erilaiset.

Kirjallisuus

- Ahonen, Kirsi (2016) Kaupunki katsoo kauemmas. Ystävyyskaupunkitoiminnan lähtökohtia ja muotoja 1940-luvulta 2000-luvulle. Teoksessa Mervi Kaarninen & Tanja Vahtikari & Timo Vilén (toim.) *Kaupunki tapahtumien näyttämönä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1423. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 102–142.
- Artukka, Topi (2021) *Tanssiva kaupunki. Turun seurapiiri sosiaalisen näyttämönä 1810-luvulla*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 217. Helsinki: Suomen Tiedeseura.
- Ashworth, Greg (1998) The conserved European city as cultural symbol: The meaning of the text. Teoksessa Brian Graham (toim.) *Modern Europe: Place, culture and identity*. Lontoo: Arnold, 261–286.
- Asshoff, Carmen (toim.) (2017) *A city, we need to build an entire city!* Arbeitshefte des Landesamtes für Denkmalpflege Hessen. Darmstadt: Landesamt für Denkmalpflege Hessen.
- Bell, Marjatta & Hietala, Marjatta (2017) *Helsinki. Finland's innovative capital*. 2. painos Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Bouteligier, Sofie (2013) *Cities, networks, and global environmental governance: Spaces of innovation, places of leadership*. Lontoo & New York: Routledge.
- Couperus, Stefan (2011) In between 'vague theory' and sound practical lines': Transnational municipalism in interwar Europe. Teoksessa Daniel Laqua (toim.) *Internationalism reconfigured: Transnational ideas and movements between the world wars*. Lontoo: I. B. Tauris, 67–89.
- Curtis, Simon & Acuto, Michele (2018) The foreign policy of cities. *The RUSI journal* 163:6, 8–17.
- De Cesari, C. & Rigney, A. (toim.) (2014) *Transnational memory: Circulation, articulation, scales*. Berliini: De Gruyter.
- Dagenais, Michèle & Saunier, Pierre-Yves (2003) Tales of the periphery: An outline survey of municipal employees and services in the nineteenth and twentieth centuries. Teoksessa Michèle Dagenais & Irene Maver & Pierre-Yves Saunier (toim.) *Municipal services and employees in the modern city: New historic approaches*. Aldershot: Ashgate, 1–30.
- Dicks, Bella (2003) *Culture on display: The production of contemporary visitability*. Buckingham: Open University Press.
- Diefendorf, Jeffrey M. & Ward, Janet (2014) Introduction: Transnationalism and the German city. Teoksessa Jeffrey M. Diefendorf & Janet Ward (toim.) *Transnationalism and the German city*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Ewen, Shane & Hebbert, Michael (2007) European cities in a networked world during the long 20th century. *Environment and Planning C: Government and Policy* 25:3, 327–340.
- Le Galès, Patrick (2002) *European cities: Social conflicts and governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Gantner Eszter & Hein-Kircher, Heidi & Hochadel, Oliver (toim.) (2020) *Interurban knowledge exchange in Southern and Eastern Europe, 1870–1950*. Lontoo & New York: Routledge.
- Gaspari, Oscar (2002) Cities against states? Hopes, dreams and shortcomings of the European municipal movement, 1900–1960. *Contemporary European History* 11:4, 597–621.
- Hanell, Tomas & Neubauer, Jörg (2005) *Cities of the Baltic Sea region – Development trends at the turn of the millennium*. Tukholma: Nordregio 2005.
- Harjula, Minna (2003) *Tehdaskaupungin takapihat. Ympäristö ja terveys Tampereella 1880–1939*. Tampere: Tampereen historiallinen Seura.
- Harjula, Minna (2015) *Hoitoonpääsyn hierarkiat. Terveyskansalaisuus ja terveyspalvelut Suomessa 1900-luvulla*. Tampere: Tampere University Press.
- Harrison, Rodney (2013) *Heritage: Critical approaches*. Lontoo: Routledge.
- Harvia, Yrjö (1918) *Marraskuun 27 päivänä 1917 annetun kunnallislain arvostelua*. Suomen kunnallisen keskuustoimiston julkaisuja 6. Helsinki: Suomen kunnallinen keskuustoimisto.
- Harvey, David (1989) *The condition of postmodernity*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hentilä, Kalevi (1962) *Suomen Kaupunkiliitto 1912–1962*. Helsinki: Suomen Kaupunkiliitto.
- Herranen, Timo (1985) *Kaasulaitostointia Helsingissä 1860–1985*. Helsinki: Helsingin Kaupungin Energialaitos.

- Hietala, Marjatta (1987) *Services and urbanization at the turn of the century: The diffusion of innovations*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Hietala, Marjatta (1992) *Tietoa, taitoa, asiantuntemusta. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875–1917. Osa 1: Innovaatioiden ja kansainvälistymisen vuosikymmenet*. Historiallinen arkisto 99:1. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Hietaniemi, Tapani (1992) Max Weberin ”Kaupunki” -kirjan taustasta ja tiedonintressistä. Teoksessa Max Weber, *Kaupunki*. Kääntänyt ja toimittanut Tapani Hietaniemi (alkup. 1921, *Die Stadt*). Tampere: Vastapaino.
- Holmila, Antero (2012) Varieties of silence: Collective memory of the Holocaust in Finland in the postwar years. Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Finland in World War II: History, memory, interpretations*. Leiden: Brill, 519–560.
- Jacobs, Jane (1961) *The death and life of great American cities*. New York: Random House.
- Kenny, Nicolas & Rebecca Madgin (toim.) (2015) *Cities Beyond Borders: Comparative and Transnational Approaches to Urban History*. Farnham: Ashgate.
- Kervanto Nevanlinna, Anja (2013) *Voimat jotka rakensivat Helsinkiä 1945–2010*. Helsingin historia vuodesta 1945. Osa 4. Helsinki: Helsingin kaupunki & Otava.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara (1998) *Destination culture: Tourism, museums, and heritage*. Berkeley: University of California Press.
- Kivilaakso, Aura (2017) *Suojelevat sanat. Puu-Käpylän kaavoituskiista esimerkkinä vaikuttavasta kulttuuriympäristön asiantuntijaviestinnästä*. Annales Universitatis Turkuensis C 435. Turku: Turun yliopisto.
- Kolbe, Laura (2008) Symbols of civic pride, national history or European tradition? City halls in Scandinavian capital cities. *Urban History* 35:3, 382–413.
- Kolbe, Laura (2019) Kunnallisen yhteenliittymisen aate. Suomen kaupunkien yhteistyö kansallisessa ja kansainvälisessä murroksessa 1912–1917. *Historiallinen Aikakauskirja* 117:3, 206–224.
- Kuusanmäki, Jussi (1987) *Helsingin kaupunginvaltuuston historia. Ensimmäinen osa 1875–1918*. Helsingin kaupungin julkaisuja no 37. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Laine, Silja & Männistö-Funk, Tiina & Vahtikari, Tanja (2019) Kadun kuvat. Valokuvat lähteinä kaupunkihistorian tutkimuksessa. *Historiallinen aikakauskirja* 2/2019, 169–185.
- Langenohl, Andreas (2017) The merits of reciprocity: small-town twinning in the wake of the Second World War. *Journal of Borderline Studies* 32:4, 557–576.
- Lenger, Friedrich (2012) *European cities in the modern era, 1850–1914*. Leiden: Brill.
- Lähteenmäki, Marja (2017) *Tammerkosken kansallismaisema teollisuusperintönä. Verkatehtaasta Finlaysoniin 1965–2005*. Väitöskirja, Taidehistoria, Historian, filosofian, kulttuurin ja taiteentutkimuksen laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- MacDonald, Sharon (2013) *Memorylands: Heritage and identity in Europe today*. New York: Routledge.
- Martindale, Don & Neuwirth, Gertrud (1958) Prefatory Remarks – The Theory of the City. Teoksessa Max Weber, *The City*. Kääntäneet ja toimittaneet Don Martindale and Gertrud Neuwirth (alkup. 1921, *Die Stadt*). Glencoe Ill.: Free Press, 9–62.
- Meurman, Otto-I. (1977) *Viipurin arkkitehdit*. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 2. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura.
- Moisio, Sami (2018) Urbanizing the nation-state? Notes on the geopolitical growth of cities and city-regions. *Urban Geography* 39:9, 1421–1424.
- Niemi, Marjaana (1992) Uudistuva kansakoulu. Opettajien kansainväliset yhteydet muutosvoimana. Teoksessa Kirsi Ahonen & Marjaana Niemi & Jaakko Pöyhönen (toim.) *Tietoa, taitoa, asiantuntemusta. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875–1917. Osa 3: Henkistä kasvua, teknistä taitoa*. Historiallinen arkisto 99:3. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 93–182.
- Niemi, Marjaana (1999) Valtion, ammattikunnan ja oman edun nimissä. Suomalaisten opintomatkat ulkomaille 1500-luvulta 1900-luvulle. Teoksessa Timo Tuomi & Elina Standertskjöld & Kristiina Paatero & Eija Rauske & Esa Laaksonen (toim.) *Matkalla. Suomalaiset arkkitehdit opintielillä*. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo, 10–21.

- Niemi, Marjaana (2001) Making a comeback: The politics of economic development in Pittsburgh, Sheffield and Tampere. *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte* II/2001, 71–84.
- Niemi, Marjaana (2006) Politicians, professionals and “publics”: conflicts over green space in Helsinki, c. 1950–2000. Teoksessa Peter Clark (toim.) *Green Space and the European City 1850–2000*. Aldershot: Ashgate, 207–228.
- Niemi, Marjaana (2007) *Public health and municipal policy making: Britain and Sweden 1900–1940*. Aldershot: Ashgate.
- Niemi, Marjaana (2016) Kaupunkisuunnittelijat ilman rajoja. Eliel Saarinen luomassa kansallisia, kansainvälisiä kaupunkeja. Teoksessa Irma Sulkunen & Marjaana Niemi & Sari Katajala-Peltomaa (toim.) *Usko, tiede ja historiankirjoitus – suomalaisia maailmankuvia keskiajalta 1900-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 237–266.
- Ojala-Fulwood, Maija (toim.) (2018) *Migration and multi-ethnic communities: Mobile people from the late middle ages to the present*. Oldenbourg: De Gruyter.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö, Euroopan kulttuuripääkaupunki, Tiivistelmät kaupunkien hakemuksista. <https://minedu.fi/kulttuuripaakaupunki2026> (haettu 20.12.2020).
- Pooley, Colin G. (1989) Working-class housing in European cities since 1850. Teoksessa Richard Lawton (toim.) *The rise and fall of great cities. Aspects of urbanization in the Western world*. Lontoo: Belhaven Press, 125–143.
- Pöyhönen, Jaakko (1992) Voimaa koneisiin, valoa kaduille ja asuntoihin. Teoksessa Kirsi Ahonen & Marjaana Niemi & Jaakko Pöyhönen, *Tietoa, taitoa, asiantuntemusta. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875–1917. Osa 3: Henkistä kasvua, teknistä taitoa*. Historiallinen arkisto 99:3. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 183–351.
- Ruokolainen, Olli & Häkli, Jouni & Kallio, Kirsipauliina & Bäcklund, Pia (2018) Seudullista kansalaisosallistumista jäljittämässä tiedon yhteistuottamisen keinoin. *Yhdyskuntasuunnittelu*, 56:3, 25–38.
- Salazar, Noel B. & Yujie Zhu (2015) Heritage and tourism. Teoksessa Lynn Mesckell (toim.) *Global heritage: A reader*. Chichester: Wiley Blackwell, 240–258.
- Saunier, Pierre-Yves (2002) Taking up the bet on connections: a municipal contribution. *Contemporary European History* 11:4, 505–527.
- Saunier, Pierre-Yves (2008) Introduction: Global city, take 2: A view from urban history. Teoksessa Pierre-Yves Saunier & Shane Ewen (toim.) *Another global city: Historical explorations into the transnational moment, 1850–2000*. New York: Palgrave Macmillan, 1–18.
- Sassen, Saskia (1991) *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton: Princeton University Press.
- Savolainen, Panu (2017) *Teksteistä rakennettu kaupunki. Julkinen ja yksityinen tila turkulaisessa kielenkäytössä ja arkielämässä, 1740–1810*. Turku: Sigillum.
- Schuyler, David (2002) Introduction. Teoksessa Kermit C. Parsons & David Schuyler (toim.) *From garden city to green city: The legacy of Ebenezer Howard*. Baltimore & Lontoo: The Johns Hopkins University Press, 1–13.
- Suodenjoki, Sami (2019) Kohti edustuksellista harvainvaltaa? Kunnanvaltuustojen perustaminen työväestön huolenaiheena 1890–1917. Teoksessa Ilkka Kärrylä & Pete Pesonen & Anna Rajavuori (toim.) *Työväestö ja demokratia*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 119–148.
- Syrjämäa, Taina (2017) At intersections of technology and a modern mass medium: the engineer Robert Runeberg and exhibitions 1867–1900. *Scandinavian Journal of History* 42:1, 71–95.
- Tunturi, Janne & Syrjämäa, Taina & Penttinen, Saara & Helenius, Jani (2017) *Modernin kynnyksellä: Turku kansainvälisissä talouden ja kulttuurin verkostoissa 1800-luvulla*. Turku: Turun kaupunkitutkimusohjelma.
- Tuominen, Laura (2002) Lainatut argumentit luonnon ja kulttuuriperinnön suojelemisessa. *Alue ja Ympäristö* 2/2002, 14–24.
- Wagner, Phillip (2015) Facilitating planning communication across borders: The International Federation for Housing and Town Planning in the interwar period. *Planning Perspectives* 31:2, 299–311.

- Vahtikari, Tanja (2007) Miten Vanhasta Raumasta tuli maailmanperintökohde? Teoksessa Outi Tuomi-Nikula & Eeva Karhunen (toim.) *Kotina suojeltu talo. Arkea, elämää ja rakennussuojelua Suomessa ja Saksassa*. Kulttuurituotannon ja maisematutkimuksen laitoksen julkaisuja XIII. Pori: Kulttuurituotannon ja maisematutkimuksen laitos, 97–117.
- Vahtikari, Tanja (2013) Merkityksin rakennettu Vanha Rauma: suomalaisen historiallisen kaupungin varhainen määrittely valintoina ja vuoropuheluna 1900–1970. Teoksessa Katri Lento & Pia Olsson (toim.) *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 294–323.
- Vahtikari, Tanja (2017) *Valuing World Heritage Cities*. Lontoo & New York: Routledge.
- Vahtikari, Tanja & Hannikainen, Matti O. & Nyström, Samu (2019) Kaupunkihistoria. Monet menneisyydet, uudet tulkinnat. *Historiallinen aikakauskirja* 2/2019, 133–136.
- Vahtikari Tanja, Kivilaakso Aura & Latvala-Harvilahti, Pauliina (2021) Kaupunki, kulttuuriperintökokemus ja osallisuus. Teoksessa Tanja Vahtikari & Terhi Ainiala & Aura Kivilaakso & Pia Olsson & Panu Savolainen (toim.) *Humanistinen kaupunkitutkimus*. Tampere: Vastapaino, 365–386.
- Waris, Heikki (1932) *Työläisyhteiskunnan syntyminen Pitkäsillan pohjoispuolelle II*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Wuolle, Bernhard (1936) *Helsingin kaupungin kaasulaitos 1860–1935*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Zimmermann, Bénédicte (2003) Municipal innovations versus national wait-and-see attitudes: Unemployment policies in Kaiserreich Germany (1871–1918). Teoksessa Michèle Dagenais & Irene Maver & Pierre Yves-Saunier (toim.) *Municipal services and employees in the modern city: New historic approaches*. Aldershot: Ashgate, 84–102.